

การพัฒนาแนวปฏิบัติการจัดการข้อมูลวิจัยด้านมานุษยวิทยา บนพื้นฐานของจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

Developing Guidelines for Anthropological Research Data Management on the Basis of Human Research Ethics

เสาวภา หลิมวิจิตร¹
นยา สุจฉายา¹

Saowapha Limwichitr
Naya Sucha-xaya

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาและจัดทำแนวทางปฏิบัติการจัดการข้อมูลวิจัยด้านมานุษยวิทยา” ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษานโยบายและแนวปฏิบัติเรื่องการจัดการข้อมูลของหน่วยงานทางด้านมานุษยวิทยาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในต่างประเทศ เพื่อนำมาพัฒนาแนวปฏิบัติการจัดการข้อมูลด้านมานุษยวิทยาสำหรับศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) เนื่องด้วยมานุษยวิทยาเป็นศาสตร์ที่มีข้อมูลที่มีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือเป็นข้อมูลจากการศึกษาเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ และมีวิธีการเก็บข้อมูลจากผู้เข้าร่วมวิจัยซึ่งเป็นมนุษย์เป็นหลัก การจัดการข้อมูลด้านมานุษยวิทยาจึงให้ความสำคัญกับประเด็นด้านจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ อาทิ การพิจารณาประเด็นเรื่องความอ่อนไหวทางวัฒนธรรม ความเป็นเจ้าของ และความเป็นส่วนตัว เป็นต้น การศึกษาจำแนกออกเป็น 2 ระยะ ระยะที่ 1 ศึกษาเอกสารนโยบายของหน่วยงาน

¹ ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย; Department of Library Science, Faculty of Arts, Chulalongkorn University

ด้านมานุษยวิทยาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจำนวน 30 แห่ง พบว่านโยบายการจัดการข้อมูลและประเด็นทางจริยธรรมยังเป็นประเด็นที่มีการจัดการแยกส่วนกัน ระยะที่ 2 นำผลจากการศึกษาระยะแรกมาใช้พัฒนาแนวปฏิบัติการจัดการข้อมูลด้านมานุษยวิทยาสำหรับศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรฯ แนวปฏิบัตินี้จำแนกการจัดการข้อมูลตามวงจรชีวิตของข้อมูล ได้แก่ 1. การวางแผนจัดการข้อมูล 2. การเก็บรวบรวมและบันทึกข้อมูล 3. การจัดเก็บและสงวนรักษาข้อมูล 4. การแบ่งปันและนำข้อมูลมาใช้ซ้ำ ผลจากงานวิจัยสะท้อนให้เห็นความจำเป็นในการบูรณาการความรู้ด้านการจัดการข้อมูลวิจัยเข้ากับหลักการทางจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ซึ่งมานุษยวิทยายึดถือ ในการกระตุ้นให้เกิดการจัดการข้อมูลอย่างเป็นรูปธรรม ควรมีการกำหนดให้การจัดการข้อมูลเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนการวิจัย ตลอดจนควรมีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและเครื่องมือเพื่อสนับสนุนการจัดการข้อมูลและบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการข้อมูลวิจัยด้านมานุษยวิทยาควรมีความรู้ความเข้าใจและตระหนักในประเด็นทางจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

คำสำคัญ: การจัดการข้อมูลวิจัย ข้อมูลด้านมานุษยวิทยา

Abstract

This paper presents results of the research entitled “Developing Guidelines for Anthropology Research Data Management,” which aims at examining policies and practices for information management of the anthropology institutes and related agencies in Thailand and abroad. The findings should lead to the development of guidelines for Anthropology information management of Sirindhorn Anthropology Center (The public enterprise). As anthropology is the science with unique data information drawn from the studies of human-beings and mainly collected from human-beings, the anthropology information management gives more emphasis on ethical consideration, such as cultural sensitivity, ownership, privacy, etc. The study is divided into 2 phases. First, policies of 30 anthropology institutes and related agencies are examined and the examination results reveal

that their information management policies and ethical issues have been treated separately. Second, the researchers develop anthropology data management for Sirindhorn Anthropology Center using research findings from the first phase. Based on the data life cycle, the guidelines are divided into 4 parts: data management planning, data collection and documentation, data storage and preservation, and data sharing and reuse. This study indicates the necessity for integrating awareness of research data management and ethical principles of anthropology studies. In order to stimulate the development of concrete data management practices, research data management should be laid out within the policies of the government agencies which provide funding support to research activities. In addition, infrastructure and tools for research data management should be developed, and personnel who are responsible for the anthropology research data management should be equipped with awareness and understanding in human research ethical principles.

Keywords: Research data management, Anthropological data

บทนำ

ปัจจุบัน การจัดการข้อมูลวิจัยเพื่อนำมาสู่การใช้ประโยชน์เป็นเรื่องที่กำลังทวีความสำคัญ ทั้งนี้เนื่องมาจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีส่งผลให้การผลิต การแลกเปลี่ยน และการใช้ข้อมูลสามารถทำได้อย่างรวดเร็ว ประกอบกับข้อมูลวิจัยเป็นสิ่งที่มีความสำคัญซึ่งต้องใช้เวลาและงบประมาณในการเก็บรวบรวมและการประมวลผล จึงนำมาสู่คำถามที่ว่า ทำอย่างไรจึงจะนำข้อมูลเหล่านี้มาใช้เพื่อต่อยอดองค์ความรู้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด การจัดการข้อมูลถือเป็นสาขาหนึ่งของสารสนเทศศาสตร์ที่มุ่งเน้นการจัดการข้อมูลและสารสนเทศอย่างมีประสิทธิภาพ หากแต่ในการประยุกต์ความรู้เรื่องการจัดการข้อมูลร่วมกับการวิจัยในศาสตร์ต่าง ๆ นักสารสนเทศจำเป็นต้องบูรณาการความรู้ร่วมกับศาสตร์อื่นซึ่งเป็นเจ้าของข้อมูลที่จะจัดการนั้น ดังนั้น นอกจากความรู้เรื่องการจัดการข้อมูล กระบวนการศึกษาวิจัย นักสารสนเทศจะต้องเข้าใจลักษณะเฉพาะของข้อมูลในศาสตร์ที่เข้าไปจัดการด้วย

การจัดการข้อมูลวิจัย คือ กระบวนการอย่างเป็นระบบในการสร้าง จัดระบบ จัดเก็บ สงวนรักษา และแบ่งปันข้อมูลที่เกิดขึ้นรวบรวมและใช้ในโครงการวิจัย เพื่อประโยชน์ในการเข้าถึงและนำข้อมูลมาใช้ซ้ำ (Eynden et al., 2011; Pryor, 2012) ประโยชน์ของการจัดการข้อมูลนั้นไม่เพียงแต่ส่งผลให้มีการจัดการกับข้อมูลอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้นักวิจัยหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากข้อมูลร่วมกัน เพื่อการศึกษาวิจัยที่มีคุณภาพเท่านั้น หากแต่ข้อมูลมีวงจรชีวิตยาวกว่าโครงการวิจัยนั้น ๆ หากมีการจัดการข้อมูลที่ดีแม้โครงการวิจัยสิ้นสุดลง ข้อมูลเหล่านั้นยังสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการศึกษาต่อยอดได้ในอนาคต ซึ่งจะเกิดคุณูปการต่อการศึกษาในสาขาวิชานั้น ๆ ต่อไป (UK DATA Archive,n.d.)

มานุษยวิทยาเป็นสาขาวิชาหนึ่งทางด้านสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษามนุษย์ในมิติต่าง ๆ ทั้งด้านกายภาพ ชีววิทยา วัฒนธรรม ภาษาศาสตร์ และโบราณคดี โดยสร้างความรู้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลทางด้านมานุษยวิทยาจึงหมายถึงข้อเท็จจริงที่ได้จากการค้นคว้า รวบรวม เก็บข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม พฤติกรรมของมนุษย์ ข้อมูลเหล่านี้มีลักษณะเฉพาะเนื่องด้วยวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลผ่านระเบียบวิธีทางมานุษยวิทยา ข้อมูลส่วนหนึ่งได้จากการศึกษาเอกสาร เช่น จดหมายเหตุ เอกสารในท้องถิ่น ในขณะที่ข้อมูลส่วนมากถูกเก็บรวบรวมจากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามโดยใช้วิธีชาติพันธุ์วรรณาผ่านการสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์ พูดคุย เพื่อสอบถามความรู้ ความทรงจำ ประสบการณ์ ความคิดเห็น หรือการบันทึกภาพและเสียง เช่น พิธีกรรมหรือการแสดง ข้อมูลเหล่านี้จึงอาจอยู่ในรูปข้อมูลเชิงสถิติ บันทึกข้อมูลภาคสนาม อนุทินของนักวิจัย ภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว และเสียงบันทึกจากการสัมภาษณ์คนในวัฒนธรรมนั้น ๆ ข้อมูลด้านมานุษยวิทยาจึงเป็นข้อมูลที่มีความอ่อนไหว กล่าวคือมีความเกี่ยวข้องกับข้อมูลส่วนบุคคลซึ่งจะต้องรักษาเป็นความลับ การเปิดเผยข้อมูลอาจส่งผลกระทบต่อจิตใจหรือต่อความรู้สึกของเจ้าของข้อมูลหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลส่วนบุคคลนั้น หรือในการศึกษาบริบททางสังคมและวัฒนธรรมอาจเกี่ยวข้องกับความเชื่อและขนบธรรมเนียมของชุมชน การศึกษาจึงต้องกระทำผ่านการตีความของนักวิจัยซึ่งจะต้องมีความเข้าใจในประเด็นอ่อนไหวในสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชนแต่ละกลุ่ม ข้อมูลด้านมานุษยวิทยาจึงมีความเกี่ยวข้องกับมิติด้านจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ เช่น การรักษาความลับ ความเป็นส่วนตัว การเคารพสิทธิมนุษยชน เป็นต้น เนื่องด้วยข้อมูลทาง

ด้านมานุษยวิทยามีลักษณะเฉพาะดังกล่าวจึงต้องมีการจัดการด้วยความระมัดระวังและ
พึงตั้งอยู่บนหลักจริยธรรมการวิจัย การจัดการข้อมูลด้านมานุษยวิทยาจึงไม่เพียงแต่เน้น
การจัดการข้อมูลอย่างเป็นระบบเพื่อให้เกิดการแบ่งปันและใช้ข้อมูลร่วมกันได้เท่านั้น
แต่ควรให้ความสำคัญกับการจัดการข้อมูลตามหลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ด้วย
(Freeman & Crowder, 2016) การพัฒนาแนวปฏิบัติการจัดการข้อมูลด้านมานุษยวิทยา
จึงเป็นเรื่องสำคัญ อย่างไรก็ตาม นโยบายและแนวปฏิบัติที่ผนวกประเด็นเรื่องการจัดการ
ข้อมูลร่วมกับประเด็นเรื่องจริยธรรมยังมีจำนวนน้อย การจัดการข้อมูลและแนวปฏิบัติ
ทางจริยธรรมมักถูกจัดทำแยกออกเป็นแนวปฏิบัติแยกจากกัน ซึ่งอาจเป็นภาพสะท้อนว่า
ยังขาดความเชื่อมโยงระหว่างแนวปฏิบัติเรื่องการจัดการข้อมูลและประเด็นทางจริยธรรม
ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาด้านมานุษยวิทยา จากการสำรวจแนวปฏิบัติของ
หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง พบว่า มีสถาบันหรือสมาคมด้านมานุษยวิทยาไม่กี่แห่งเท่านั้นที่ให้ข้อมูล
เกี่ยวกับแนวปฏิบัติเรื่องการจัดการข้อมูลวิจัย เช่น American Anthropological Association
หรือ AAA Association of Social Anthropologists of the UK and the Commonwealth
หรือ ASA และ Institute of Cultural Anthropology and Development Sociology, Leiden
University เป็นต้น (Limwichitr & Sucha-xaya, 2018)

สำหรับศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) หรือ ศมส. การพัฒนา
แนวปฏิบัติเรื่องการจัดการข้อมูลวิจัยในสาขามานุษยวิทยาถือเป็นภารกิจสำคัญของศูนย์ฯ
มาอย่างต่อเนื่อง ดังจะเห็นได้จากการกำหนดให้การพัฒนาแนวปฏิบัติที่ตีเรื่องการจัดการ
ข้อมูลเป็นส่วนหนึ่งของแผนยุทธศาสตร์ของหน่วยงาน ทั้งยังมีการพัฒนาแนวปฏิบัติ
การจัดการข้อมูลวิชาการ ศมส. อย่างไรก็ตาม แนวปฏิบัติที่จัดทำยังไม่ครอบคลุมกระบวนการ
จัดการข้อมูลในบริบทของข้อมูลวิชาการขององค์กรทั้งหมด (Rungcharoensukri, 2016.)
เมื่อผนวกกับความสำคัญในการพัฒนาการจัดการข้อมูลในบริบทของข้อมูลด้านมานุษยวิทยา
ซึ่งประกอบไปด้วยข้อมูลที่มีลักษณะเฉพาะ มีความอ่อนไหว ซึ่งต้องอาศัยหลักการทาง
จริยธรรมร่วมด้วยในการพิจารณาจัดการข้อมูลจึงนำมาสู่ “การศึกษาและจัดทำแนวทาง
ปฏิบัติการจัดการข้อมูลวิจัยด้านมานุษยวิทยา” ซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนาแนวปฏิบัติการจัดการ
ข้อมูลด้านมานุษยวิทยา เพื่อเป็นแนวทางการจัดการข้อมูลควบคู่กับการปฏิบัติตามหลัก
จริยธรรมที่นักมานุษยวิทยาพึงยึดถือ โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อศึกษานโยบายและ
แนวปฏิบัติเรื่องการจัดการข้อมูลของหน่วยงานทางด้านมานุษยวิทยาและหน่วยงานที่
เกี่ยวข้อง และพัฒนาแนวปฏิบัติการจัดการข้อมูลด้านมานุษยวิทยาสำหรับศมส.

2. การจัดการข้อมูลวิจัยด้านมานุษยวิทยา

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ได้ให้ความหมายของคำว่า ข้อมูลไว้ว่า คือ “ข้อเท็จจริง หรือสิ่งที่ถือหรือยอมรับว่าเป็นข้อเท็จจริง สำหรับใช้เป็นหลักฐานหาความจริงหรือการคำนวณ” ในบริบทของงานวิจัย ข้อมูลเป็นข้อเท็จจริงที่เก็บรวบรวมสำหรับการวิเคราะห์ ตีความ และนำไปใช้ประโยชน์เพื่อวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ในการค้นคว้าวิจัย สำหรับการจัดการข้อมูลวิจัย National Research Council of Thailand (2012) ให้คำอธิบายความหมายไว้ว่า คือ การเก็บรักษาข้อมูล หลักฐาน และเอกสารต่าง ๆ เกี่ยวกับการวิจัยให้เป็นระบบ ระเบียบ อยู่ในสภาพดี ปลอดภัย และเป็นไปตามระยะเวลาที่กำหนด ทั้งนี้ ข้อมูลวิจัยไม่ได้ครอบคลุมเฉพาะข้อมูลดิบ หรือข้อมูลเกิดขึ้นจากการสร้างหรือเก็บรวบรวมข้อมูล (Data collection) ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล หรือผลจากการศึกษาวิจัยเท่านั้น แต่ยังรวมถึงแผนการดำเนินงาน และข้อมูลการติดต่อประสานงานต่าง ๆ ตลอดจนกระบวนการศึกษาวิจัย การจัดการข้อมูลวิจัยอย่างมีประสิทธิภาพจะนำไปสู่ความสามารถในการนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์ ทั้งยังแสดงถึงความโปร่งใส และความพร้อมให้ตรวจสอบหากมีการร้องขอ

การจัดการข้อมูลวิจัยจะต้องมีการวางแผนอย่างเป็นระบบและครอบคลุมประเด็นเรื่องการสร้าง การรวบรวม การจัดเก็บและการสืบค้น และการนำไปใช้ประโยชน์ตามวงจรชีวิตการจัดการข้อมูล (Data management lifecycle) UK Data Archive จำแนกวงจรชีวิตของการจัดการข้อมูลออกเป็น 6 ขั้นตอน ประกอบด้วย ขั้นตอนการวางแผนการจัดการข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูล การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล การตีพิมพ์เผยแพร่และแบ่งปันข้อมูล การสงวนรักษาข้อมูล และการนำข้อมูลกลับมาใช้ซ้ำ (Corti et al., 2014) ดังสรุปในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 วงจรชีวิตการจัดการข้อมูล

ในปัจจุบัน เนื่องจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีส่งผลให้สามารถสร้างข้อมูลได้ง่าย ข้อมูลวิจัยที่ผลิตใหม่นี้อยู่ในรูปแบบดิจิทัล ซึ่งแม้จะมีวงจรชีวิตที่คล้ายคลึงกับข้อมูลในรูปเอกสาร แต่มีรายละเอียดปลีกย่อยแตกต่างกันเนื่องจากสภาพหรือลักษณะของสื่อที่จัดเก็บข้อมูล หน่วยงานต่าง ๆ จึงเริ่มให้ความสำคัญกับการจัดการข้อมูลดิจิทัล อาทิ Digital Curation Centre (DCC) ของสหราชอาณาจักรได้เสนอรูปแบบวงจรชีวิตของข้อมูลดิจิทัล โดยจำแนกกระบวนการจัดการข้อมูลออกเป็น 7 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ การสร้างและได้รับข้อมูล (Create or Receive) การประเมินและคัดเลือกข้อมูล (Appraise and select) การประมวลผลข้อมูลให้อยู่ในรูปแบบที่จัดเก็บ (Ingest) การสงวนรักษาข้อมูล (Preservation action) การจัดเก็บข้อมูล (Store) การเข้าถึง การใช้และการนำกลับมาใช้ซ้ำ (Access, Use, and Reuse) และการแปลงข้อมูล (Transform) และขั้นตอนที่เกิดขึ้นเป็นระยะหรือตามวาระโอกาส เช่น การทำลายข้อมูล (Disposal) การประเมินข้อมูลอีกครั้ง (Reappraise) และการโยกย้ายข้อมูล (Migrate) ซึ่งจะต้องพิจารณาให้เป็นไปตามข้อกำหนดทางกฎหมาย ทั้งยังมีประเด็นที่จะต้องพิจารณา เช่น การจัดทำคำอธิบายข้อมูล การจัดโครงสร้างข้อมูลหรือรูปแบบไฟล์ การสงวนรักษาข้อมูล การอพยพข้อมูล การแปลงข้อมูลเพื่อให้อยู่ในรูปแบบที่ทันสมัย เป็นต้น (Digital Curation Centre, 2008)

การจัดการข้อมูลวิจัยเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในขั้นตอนต่าง ๆ ตลอดกระบวนการในการศึกษาวิจัย การพิจารณาและวางแผนการจัดการข้อมูลจึงเป็นเรื่องที่ควรดำเนินการตั้งแต่ในขั้นตอนแรกของการเริ่มดำเนินงาน การมองเห็นวงจรชีวิตของข้อมูลจะช่วยให้สามารถจัดการข้อมูลเพื่อสนับสนุนกระบวนการหรือขั้นตอนการวิจัยในแต่ละขั้นตอนได้อย่างเหมาะสม ทำให้สามารถวางแผนการจัดการข้อมูลล่วงหน้า ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในระยะยาวได้ เช่น ในการเริ่มต้นศึกษาวิจัย หากนักวิจัยมีการวางแผนการจัดการข้อมูลอย่างเหมาะสม ย่อมมีการพิจารณาและคัดเลือกวิธีการบันทึกข้อมูลก่อนลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม วิธีการที่บันทึกนั้นจะส่งผลต่อวิธีการจัดเก็บ การสืบค้น และการเข้าถึงและใช้ข้อมูลตลอดกระบวนการทำงานวิจัย รวมถึงการใช้ประโยชน์จากข้อมูลเพื่อศึกษาต่อยอดองค์ความรู้ ในทางตรงกันข้าม หากปราศจากการวางแผนตั้งแต่เริ่มดำเนินโครงการวิจัย จะส่งผลให้ข้อมูลที่จัดเก็บนั้นไม่เป็นระบบ หรือไม่ปฏิบัติตามมาตรฐานขององค์การจัดการจัดเก็บข้อมูลนั้นจึงอาจไม่ยั่งยืน กล่าวคือ อาจจัดเก็บไว้ได้เพียงช่วงเวลาสั้น ๆ และสูญหายหรือไม่สามารถสืบค้นหรือนำมาใช้งานได้อีก

สำหรับสาขาวิชามานุษยวิทยามุ่งเน้นการศึกษามนุษย์ในมิติต่าง ๆ ครอบคลุมสาขาย่อย ได้แก่ มานุษยวิทยากายภาพ (Physical Anthropology) โบราณคดี (Archaeology) มานุษยวิทยาสังคม (Social Anthropology) มานุษยวิทยาภาษาศาสตร์ (Linguistic Anthropology) มานุษยวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Anthropology) และสาขามานุษยวิทยาประยุกต์ (Applied Anthropology) ซึ่งประยุกต์ความรู้ทางมานุษยวิทยาเพื่อแก้ปัญหาสังคม มานุษยวิทยาจึงเป็นสาขาวิชาที่เน้นการทำความเข้าใจวัฒนธรรมในแบบองค์รวม และมีความเกี่ยวข้องกับสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ธรรมชาติโดยเชื่อว่าสิ่งต่าง ๆ เกี่ยวโยงเข้าด้วยกัน “นักมานุษยวิทยาจึงต้องเก็บข้อมูลอย่างรอบด้านและเห็นความเชื่อมโยงของสิ่งต่าง ๆ เพื่อนำไปวิเคราะห์แบบแผนทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะของแต่ละชุมชน” (Duangviset, n.d.) วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยด้านมานุษยวิทยาส่วนใหญ่จึงเป็นการลงพื้นที่เข้าไปศึกษาวัฒนธรรมของชุมชนและบุคคลด้วยตนเอง ผ่านวิธีการศึกษาแบบชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography)

ข้อมูลทางด้านมานุษยวิทยาจึงเป็น “ข้อมูลใด ๆ ที่ได้มาจากกระบวนการแสวงหาความรู้ทางด้านมานุษยวิทยา และกระบวนการที่เกี่ยวข้อง” (Limwichitr & Sucha-xaya, 2018) หมายถึงข้อมูลที่นักมานุษยวิทยาเก็บรวบรวมจากการทำวิจัย และข้อมูลที่

เกี่ยวข้องกับการทำวิจัยนั้น เช่น หนังสือแสดงเจตนายินยอม (Consent form) เอกสารการพิจารณาจริยธรรมการวิจัย ฯลฯ ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยในสาขามานุษยวิทยามักเป็นบันทึกภาคสนาม (Field note) ทั้งในรูปแบบกระดาษและดิจิทัลซึ่งถูกเก็บรวบรวมและนำเสนอเชิงพรรณนาผ่านสายตาของนักมานุษยวิทยาแต่ละคน หรือใช้วิธีการสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลในรูปแบบไฟล์เสียงหรือบทบันทึกหากมีการถอดเสียงการสัมภาษณ์ นอกจากนี้ นักมานุษยวิทยายังมีการใช้ข้อมูลจากเอกสารและจดหมายเหตุเพื่อเป็นแหล่งข้อมูลประกอบหรือเพื่อการศึกษาก่อนการลงพื้นที่เก็บข้อมูล

เนื่องจากข้อมูลทางมานุษยวิทยาถูกสร้างและเก็บรวบรวมด้วยวิธีการของวิชา มานุษยวิทยาตั้งที่กล่าวไปข้างต้น ทำให้ข้อมูลมีลักษณะเฉพาะที่ควรพิจารณา ได้แก่ ความเป็นเจ้าของ (Ownership) ความลับ (Confidentiality) ความเป็นส่วนตัว (Privacy) และความอ่อนไหว (Sensitivity) ของข้อมูล สำหรับประเด็นเรื่องความเป็นเจ้าของ (Ownership) ตามหลักกฎหมายลิขสิทธิ์ งานสร้างสรรค์ที่เกิดขึ้นควรจะเป็นของผู้สร้างงาน หรือในที่นี้คือนักวิจัย (Torsen & Anderson, 2010) หากแต่มีข้อถกเถียงเนื่องด้วยข้อมูลด้านมานุษยวิทยาเป็นข้อมูลที่นักมานุษยวิทยาและผู้เข้าร่วมวิจัยซึ่งเป็นผู้ที่ให้ข้อมูล สร้างขึ้นร่วมกัน จึงควรมีสิทธิ์ในข้อมูลร่วมกัน นอกจากนี้ เนื่องด้วยสาขาวิชามานุษยวิทยามีวิธีการแสวงหาความรู้ด้วยการสังเกตการณ์ สัมภาษณ์ หรือเข้าไปใช้ชีวิตร่วมกับผู้เข้าร่วมวิจัย (Research participants) ข้อมูลจึงมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับ ความเป็นส่วนตัว หรือเป็นความลับที่ไม่ควรเปิดเผย เช่น ข้อมูลส่วนบุคคล ข้อมูลทางการแพทย์ เป็นต้น สำหรับข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาจากบุคคลหรือชุมชนที่มีวัฒนธรรมเฉพาะ อาจมีประเด็นอ่อนไหวซึ่งหากผู้ที่ไม่มีความเข้าใจในวัฒนธรรมนั้น ๆ นำไปใช้อาจตีความ ผิดพลาดได้ เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับลัทธิ ความเชื่อ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การจัดการข้อมูลจึงต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างนักสารสนเทศและนักมานุษยวิทยาผู้เข้าใจวิถีชีวิตของชุมชนนั้น ๆ ในการจัดการข้อมูลโดยคำนึงถึงประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้ แนวปฏิบัติเรื่องการจัดการข้อมูลด้านมานุษยวิทยาจึงต้องพัฒนามบนพื้นฐานของหลักการ เช่น การให้ความเคารพใน สิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะสิทธิของผู้เข้าร่วมวิจัย การสร้างสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้วิจัยและผู้เข้าร่วมวิจัย การให้เคารพซึ่งกันและกัน เป็นต้น

3. วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัย เรื่อง การพัฒนาแนวปฏิบัติด้านการจัดการข้อมูลวิจัยด้านมานุษยวิทยา เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ การดำเนินงานสามารถจำแนกออกเป็น 2 ระยะ คือ ระยะที่ 1 (กุมภาพันธ์-เมษายน 2561) เป็นการสำรวจนโยบายและแนวปฏิบัติการจัดการข้อมูลของหน่วยงานด้านมานุษยวิทยาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อวิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปประเด็นแนวทางการจัดการข้อมูลของหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งนำไปสู่การดำเนินงานในระยะที่ 2 (พฤษภาคม-กรกฎาคม 2561) การพัฒนาแนวปฏิบัติการจัดการข้อมูลด้านมานุษยวิทยา

การศึกษาระยะที่ 1 ใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร ได้แก่ นโยบายการจัดการข้อมูลด้านมานุษยวิทยาของหน่วยงานในภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วโลกจำนวน 30 แห่ง โดยในเบื้องต้นผู้วิจัยวางแผนที่จะพิจารณาคัดเลือกหน่วยงานด้านมานุษยวิทยา แต่เมื่อเริ่มต้นสำรวจและรวบรวมรายชื่อหน่วยงานด้านมานุษยวิทยาที่มีการจัดทำแนวปฏิบัติด้านการจัดการข้อมูลวิจัย พบว่า หน่วยงานด้านมานุษยวิทยาส่วนใหญ่ไม่ได้มีการจัดทำแนวปฏิบัติเรื่องการจัดการข้อมูลวิจัยโดยตรง หากแต่จะให้ความสำคัญกับแนวปฏิบัติด้านจริยธรรมการวิจัยสำหรับวิชาชีพ และแนวปฏิบัติเรื่องการจัดการข้อมูลจะถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งในแนวปฏิบัติด้านจริยธรรมนั้น ๆ กล่าวคือ นโยบายเรื่องการจัดการข้อมูลจะมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการข้อมูลโดยตรงทำหน้าที่กำหนดนโยบายในภาพรวม ส่วนหน่วยงานด้านมานุษยวิทยาจะมุ่งเน้นการพัฒนาแนวปฏิบัติเรื่องจริยธรรมการวิจัย ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงขยายขอบเขตการคัดเลือกหน่วยงานจากที่จำกัดขอบเขตเพียงหน่วยงานด้านมานุษยวิทยา เป็นหน่วยงานที่ดำเนินงานเกี่ยวข้องกับการจัดการข้อมูลโดยตรง หน่วยงานทางด้านมานุษยวิทยา และหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์กรระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการจัดการข้อมูล และหน่วยงานที่ดูแลเรื่องการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของพิพิธภัณฑ์ หอจดหมายเหตุ ห้องสมุด เป็นต้น (รายละเอียดเกี่ยวกับหน่วยงานที่คัดเลือกนำเสนอในหัวข้อ ผลการวิจัย) และภาพที่ 2 หน่วยงานด้านมานุษยวิทยาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่เฝ้าสำรวจแนวปฏิบัติการจัดการข้อมูล) ทั้งนี้ผู้วิจัยคัดเลือกเฉพาะหน่วยงานที่มีการนำเสนอข้อมูลเรื่องแนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยหรือแนวปฏิบัติด้านจริยธรรมและจะต้องมีการเผยแพร่ข้อมูลบนเว็บไซต์ ซึ่งมีข้อดีคือทำให้สามารถเข้าถึงนโยบายการจัดการข้อมูลของหน่วยงานด้านมานุษยวิทยาที่เผยแพร่แก่สาธารณชนได้อย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ตาม เอกสารอาจไม่สามารถสะท้อนสถานการณ์จริงได้อย่าง

สมบูรณ์หรือเที่ยงตรง เนื่องจากนำเสนอได้เพียงหลักการและแนวปฏิบัติแต่ขาดข้อมูลเชิงประสบการณ์ ความคิดเห็น หรือข้อเสนอแนะ (Bryman, 2012) นอกจากนั้น การนำแนวปฏิบัติจากต่างประเทศมาประยุกต์ใช้จะต้องมีการปรับให้เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย เมื่อสำรวจข้อมูลนโยบายและแนวปฏิบัติด้านการจัดการข้อมูลแล้ว จึงนำมาสู่การศึกษา ระยะที่ 2 คือ การพัฒนาแนวปฏิบัติเรื่องการจัดการข้อมูลด้านมานุษยวิทยา จากนั้นจึงจัดการสนทนากลุ่ม (Focus group) ซึ่งประกอบด้วยนักวิชาการศมส. และนักวิชาการภายนอกซึ่งเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญและมีประสบการณ์วิจัยด้านมานุษยวิทยา และเคยทำงานร่วมกับศมส. รวมจำนวน 15 คน ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มจึงเป็นผู้ที่มีความเข้าใจการดำเนินงานวิจัยด้านมานุษยวิทยาตลอดจนเข้าใจบริบทองค์กรและการดำเนินงานของศมส. การสนทนากลุ่มนี้ช่วยในการระดมความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวปฏิบัติที่จัดทำจากผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญทั้งยังเป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิบัติงานจริงของนักมานุษยวิทยา ปัญหาที่ประสบและข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการข้อมูลวิจัย เพื่อนำมาใช้พัฒนาแนวปฏิบัติการจัดการข้อมูลด้านมานุษยวิทยาฉบับสมบูรณ์ต่อไป

สำหรับแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูล การศึกษาระยะแรกซึ่งเป็นการศึกษาจากเอกสารใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการอ่านเอกสารโดยละเอียด จับประเด็นสำคัญ แปลและสรุปข้อมูลโดยมีการกำหนดคำสำคัญหรือรหัส (Codes) เพื่อใช้จัดกลุ่มแนวปฏิบัติที่ปรากฏในเอกสาร ส่วนข้อมูลจากการสนทนากลุ่มได้ถูกบันทึก ถอดเสียง และวิเคราะห์ประเด็นสำคัญ ข้อมูลทั้งหมดถูกนำมาใช้พัฒนาแนวปฏิบัติการจัดการข้อมูลด้านมานุษยวิทยา การนำเสนอผลการวิจัยในบทความนี้ ครอบคลุมผลการศึกษาระยะที่ 1 ซึ่งเป็นการศึกษาแนวปฏิบัติด้านการจัดการข้อมูลวิจัยของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และการนำผลจากการวิเคราะห์แนวปฏิบัตินั้นมาสรุปผลและพัฒนาแนวปฏิบัติการจัดการข้อมูลด้านมานุษยวิทยาในการศึกษาระยะที่ 2 โดยผู้วิจัยได้จัดหมวดหมู่แนวปฏิบัติที่วิเคราะห์นั้นตามกรอบแนวคิดวงจรชีวิตการจัดการข้อมูลของ UK Data Archive และ Digital Curation Centre (DCC) โดยจำแนกออกเป็น 4 ขั้นตอนหลัก พร้อมด้วยหลักการชี้แนะที่เกี่ยวข้อง (Guiding principles) ซึ่งปรากฏในหลักจริยธรรมการวิจัยของนักมานุษยวิทยา โดยผู้วิจัยนำผลจากการศึกษานี้เสนอต่อศมส. เพื่อใช้พัฒนาเป็นแนวปฏิบัติการจัดการข้อมูลด้านมานุษยวิทยาสำหรับหน่วยงานต่อไป

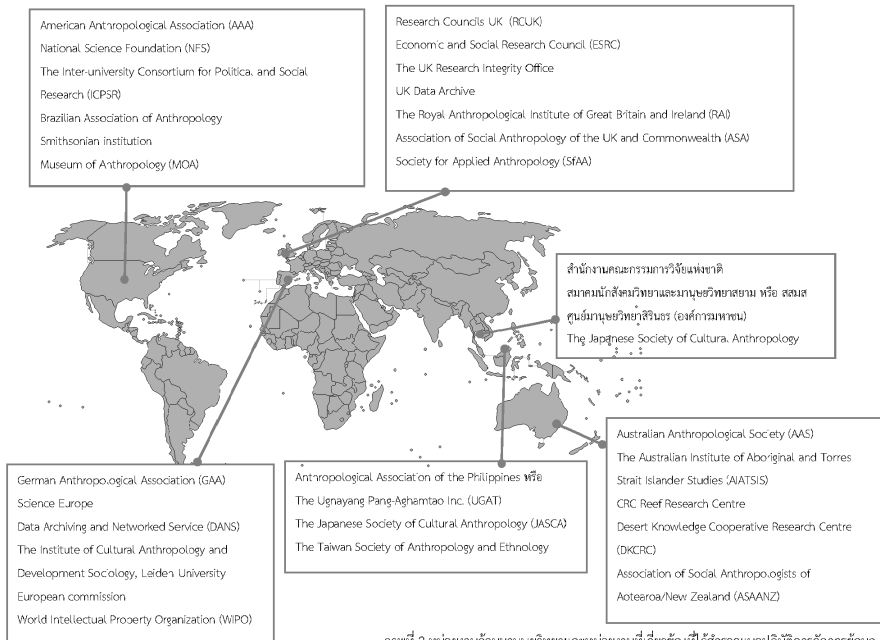
4. ผลการวิจัย

การศึกษาแนวปฏิบัติด้านการจัดการข้อมูลวิจัย

การดำเนินงานระยะที่ 1 ผู้วิจัยได้สำรวจและรวบรวมรายชื่อหน่วยงานที่มีกรนำเสนอนโยบายและแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดการข้อมูลทั้งในประเทศและต่างประเทศจำนวนรวมทั้งสิ้น 30 แห่ง ครอบคลุมภูมิภาคและกลุ่มประเทศต่าง ๆ ได้แก่ สหราชอาณาจักร ยุโรป อเมริกา เอเชียและแปซิฟิก และประเทศไทยพบว่า หน่วยงานเหล่านี้สามารถจำแนกออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ 1) หน่วยงานที่ดูแลเรื่องการจัดการข้อมูลของประเทศหรือภูมิภาคต่าง ๆ เช่น ในสหราชอาณาจักร การกำหนดเรื่องนโยบายการศึกษาวิจัยขึ้นอยู่กับหน่วยงานกลาง คือ UK Research and Innovation (UKRI) ทั้งยังทำงานประสานงานร่วมกับ The UK Research Integrity Office (UKRIO) ซึ่งดูแลเรื่อง Research Integrity และ UK Data Archive ซึ่งเป็นหน่วยงานสนับสนุนเรื่องการจัดการข้อมูลด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ในสหราชอาณาจักร การทำความเข้าใจนโยบายการจัดการข้อมูลวิจัยจึงต้องเริ่มต้นจากการศึกษานโยบายส่วนกลางซึ่งจะมีความสัมพันธ์กันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ 2) หน่วยงานด้านมานุษยวิทยา องค์กรหรือสมาคมวิชาชีพด้านมานุษยวิทยาเป็นที่ยอมรับในระดับนานาชาติหรือในภูมิภาคนั้น ๆ และหน่วยงานส่วนหนึ่งเป็นสมาชิกของ The World Council of Anthropological Associations (WCAA) ซึ่งเป็นเครือข่ายความร่วมมือทางด้านมานุษยวิทยาในระดับนานาชาติข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการข้อมูลของหน่วยงานกลุ่มนี้จะนำเสนอโดยผนวกรวมกับประมวลจริยธรรม (Code of ethics) หรือเอกสารแนวปฏิบัติด้านจริยธรรม 3) องค์กรระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการจัดการข้อมูล เช่น เอกสารเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาด้านมรดกทางวัฒนธรรมของ WIPO เป็นต้น และ 4) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น หน่วยงานที่ดูแลเรื่องการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของพิพิธภัณฑ์ หอจดหมายเหตุ หรือห้องสมุดต่าง ๆ ที่มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนเรื่องการจัดการข้อมูลวิจัย เป็นต้น ดังรายละเอียดของหน่วยงานที่ปรากฏในภาพที่ 2 หน่วยงานด้านมานุษยวิทยาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่ได้สำรวจแนวปฏิบัติการจัดการข้อมูล

เมื่อศึกษานโยบายและแนวปฏิบัติด้านการจัดการข้อมูลวิจัยของหน่วยงานต่าง ๆ พบว่า การพัฒนานโยบายและแนวปฏิบัติด้านการจัดการข้อมูลวิจัยมีแนวโน้มที่จะประสบความสำเร็จหากมีการกำหนดเป็นนโยบายภาครัฐ และมีการจัดตั้งหน่วยงานซึ่งทำ

หน้าที่สนับสนุนตลอดจนการพัฒนา นโยบายและแนวปฏิบัติเรื่องการจัดการข้อมูลโดยตรง ในทวีปอเมริกา ยุโรป หรือในสหราชอาณาจักรมีการกล่าวถึงบทบาทสำคัญของหน่วยงาน ให้ทุนในการกระตุ้นให้เกิดการจัดการข้อมูลวิจัย โดยกำหนดเป็นมาตรการให้ผู้อยู่รับทุน จัดทำข้อเสนอโครงการวิจัยพร้อมแผนการจัดการข้อมูล เพื่อขอรับทุนสนับสนุนการวิจัย ส่งผลให้นักวิจัยต้องมีการวางแผนและปฏิบัติตามแผนการจัดการข้อมูลอย่างเคร่งครัดหรือ ผู้จัดทำวารสารได้กำหนดให้ผู้ส่งผลงานเพื่อตีพิมพ์ในวารสารต้องส่งข้อมูลที่ใช้ประกอบการ วิจัยซึ่งนำเสนอในบทความวิจัยร่วมด้วย (National Science Foundation, n.d.; Science Europe, 2018)

สำหรับการนำเสนอแนวปฏิบัติของหน่วยงานกลุ่มต่าง ๆ พบว่า หน่วยงาน ด้านการจัดการข้อมูลเน้นการเสนอแนะแนวปฏิบัติด้านการจัดการข้อมูลวิจัยตามวงจรชีวิต การวิจัย โดยหน่วยงานซึ่งเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง ได้แก่ UK Data Archive และ Digital

Curation Centre (DCC) หน่วยงานสนับสนุนเรื่องการจัดการข้อมูลของประเทศต่าง ๆ จะทำหน้าที่กำหนดนโยบายในภาพรวมซึ่งครอบคลุมแนวปฏิบัติด้านการจัดการข้อมูลตามวงจรชีวิตของการวิจัยเพื่อความเป็นระบบระเบียบ ตั้งแต่การวางแผน การเก็บรวบรวมข้อมูล การจัดเก็บและการเข้าถึงข้อมูล และการนำข้อมูลไปใช้ซ้ำ สำหรับการศึกษาด้านมานุษยวิทยา สมาคมวิชาชีพถือเป็นองค์กรที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการจัดการข้อมูลวิจัย แม้หน่วยงานเหล่านี้ส่วนใหญ่จะไม่ได้มุ่งเน้นเรื่องการจัดทำแผนการจัดการข้อมูลวิจัยตามวงจรชีวิตของการวิจัย แต่จะมุ่งเน้นเรื่องการจัดทำประมวลจริยธรรมหรือแนวปฏิบัติด้านจริยธรรมการวิจัย ซึ่งประเด็นเรื่องการจัดการข้อมูลจะถูกผนวกรวมอยู่ในประมวลจริยธรรมซึ่งว่าด้วยแนวทางการเก็บรวบรวม การจัดการ และใช้ข้อมูลให้เป็นไปตามหลักจริยธรรม มีเพียงหน่วยงานบางแห่งที่จัดทำเอกสารเรื่องการจัดการข้อมูลทางมานุษยวิทยาโดยตรง เช่น สมาคมนักมานุษยวิทยาอเมริกัน (American Anthropological Association หรือ AAA) หน่วยงานส่วนใหญ่จัดทำเพียงแนวปฏิบัติสั้น ๆ เพื่อใช้ในหน่วยงาน เช่น แนวปฏิบัติสำหรับนักวิจัยในภาควิชาของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ

เมื่อวิเคราะห์เอกสารเกี่ยวกับนโยบายและแนวปฏิบัติด้านการจัดการข้อมูล และแนวปฏิบัติด้านจริยธรรมของหน่วยงานในภูมิภาคต่าง ๆ นั้น จะเห็นได้ว่าการจำแนกการนำเสนอเนื้อหาเป็น 2 ลักษณะ คือ การนำเสนอโดยจำแนกตามหลักการที่เกี่ยวข้องและจำแนกตามการสร้างความสัมพันธ์และการมีความรับผิดชอบต่อผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้แก่ ผู้เข้าร่วมวิจัย หน่วยงานที่ให้ทุนสนับสนุนการวิจัยและหน่วยงานต้นสังกัด วิชาชีพเพื่อนร่วมงานและเพื่อนร่วมวิชาชีพ นักศึกษาหรือผู้ฝึกปฏิบัติงาน และสังคมโดยรวม แนวปฏิบัติเหล่านี้จะให้ความสำคัญกับประเด็นเรื่องการสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกลุ่มผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่าง ๆ โดยหลักการที่เกี่ยวข้อง อาทิ การสร้างความสัมพันธ์อันดี ความเคารพ การป้องกันอันตราย การลดความขัดแย้ง หรือผลประโยชน์ทับซ้อน การรักษาสิทธิความเป็นเจ้าของผลงาน ลิขสิทธิ์ หรือทรัพย์สินทางปัญญา การสร้างความร่วมมือและความซื่อตรง จะแทรกอยู่ในเนื้อหาที่ว่าด้วยการสร้างความสัมพันธ์อันดีหรือความรับผิดชอบต่อกลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ เหล่านี้ ดังที่มีระบุไว้ในเว็บไซต์ของ Association of Social Anthropologists of the UK and Commonwealth ว่า “การทำงานของนักมานุษยวิทยาขึ้นอยู่กับความเชื่อมั่นของสังคม ดังนั้น นักมานุษยวิทยาจึงมีหน้าที่สร้างความเชื่อมั่นให้กับสาธารณชนและสังคมในวงกว้าง ความเชื่อมั่นเหล่านี้อาจขึ้นอยู่กับ

กระบวนการหรือวิธีการศึกษา อาทิ การวางขอบเขตของการศึกษา การดำเนินการศึกษา และการสื่อสารผลการวิจัยนั้นเพื่อประโยชน์ของสังคม” (Association of Social Anthropologists of the UK and Commonwealth, 2011) ซึ่งการจัดการข้อมูลเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการศึกษาดังกล่าว

ตารางที่ 1 ประเด็นทางจริยธรรมควรพิจารณาจำแนกตามความรับผิดชอบต่อคนกลุ่มต่าง ๆ

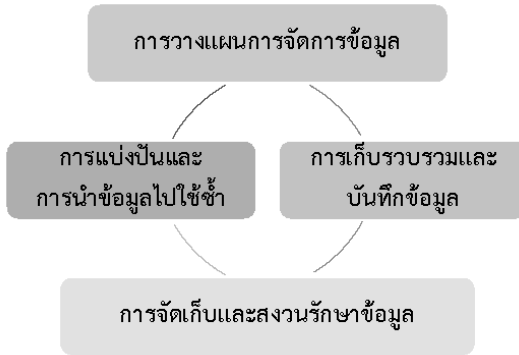
ความรับผิดชอบ ต่อคนกลุ่มต่าง ๆ	ประเด็นทางจริยธรรมที่ควรพิจารณา
ผู้เข้าร่วมวิจัย	นักวิจัยพึงสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้วิจัยและผู้เข้าร่วมวิจัย โดยมีการปกป้องสิทธิและการรักษาความลับ ไม่แสวงประโยชน์ และพึงปกป้องสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาของผู้เข้าร่วมวิจัย และควรให้ข้อมูลเกี่ยวกับเป้าหมาย วิธีการศึกษา และแหล่งทุนสนับสนุนงานวิจัยอย่างครบถ้วน เปิดให้ผู้เข้าร่วมวิจัยได้มีส่วนร่วมในขั้นตอนการวางแผนและการดำเนินการวิจัย และการเข้าร่วมการศึกษาจะต้องเป็นไปโดยความสมัครใจ
ผู้ให้ทุนและนายจ้าง	นักวิจัยควรทำความเข้าใจข้อผูกพันที่มี ไม่ว่าจะต่อสปอนเซอร์ ผู้ให้ทุนสนับสนุน หรือนายจ้าง และพึงระมัดระวังไม่ให้คำสัญญาหรือยอมรับเงื่อนไขจากผู้ให้ทุน หรือนายจ้างที่ขัดต่อจริยธรรมวิชาชีพ
เพื่อนร่วมงานและวิชาชีพ	นักวิจัยไม่พึงเข้าร่วมหรือกระทำการใด ๆ ที่ขัดขวางการดำเนินงานหรือกิจกรรมของวิชาชีพ และควรเคารพการมีส่วนร่วมของผู้ร่วมงานโดยการให้เครดิตตามความเหมาะสม ในกรณีพบการประพฤติมิชอบ เช่น การรายงานเท็จหรือการบิดเบือนข้อมูล นักวิจัยไม่ควรเพิกเฉยต่อการกระทำเหล่านั้น
ความรับผิดชอบต่อสังคมโดยรวม	นักวิจัยพิจารณาผลที่ตามมาจากการศึกษาที่มีต่อสังคมในวงกว้าง และพึงระมัดระวังในการสื่อสารผลการศึกษานั้นกลับสู่สังคม โดยเฉพาะประเด็นเรื่องข้อจำกัดของงานวิจัย ประเด็นที่ยังคงเป็นข้อถกเถียง ประเด็นที่มีการตีความได้หลากหลาย และประเด็นที่ส่งผลขึ้นสู่สังคม เช่น ประเด็นที่จะส่งผลต่อการกำหนดนโยบายหรือความคิดเห็นต่อภาคสาธารณะ

ความรับผิดชอบต่อนักศึกษา หรือ ผู้ฝึกปฏิบัติงาน	นักวิจัยพึงให้การศึกษากับนักเรียนและผู้ฝึกปฏิบัติงานโดยไม่เลือกปฏิบัติ โดยการให้ความรู้หรือการฝึกอบรมนั้นควรมีความถูกต้องและเป็นไปตามความต้องการของสังคม
--	--

(Association of Social Anthropologists of the UK and Commonwealth, n.d.; Australian Anthropological Society, n.d.; Japanese Society of Cultural Anthropology, 2012; Taiwan Society of Anthropology and Ethnology, 2011)

การพัฒนาแนวปฏิบัติการจัดการข้อมูลด้านมานุษยวิทยา

สำหรับการศึกษาระยะที่ 2 ผู้วิจัยได้นำผลจากการปริทัศน์วรรณกรรม และ ผลการศึกษาระยะแรกมาวิเคราะห์ สังเคราะห์เพื่อพัฒนาแนวปฏิบัติการจัดการข้อมูลด้านมานุษยวิทยาในบริบทของสมส.และประเทศไทย โดยผสมผสานความรู้และแนวปฏิบัติที่ได้จากหน่วยงานด้านการจัดการข้อมูล และหน่วยงานด้านมานุษยวิทยา การนำเสนอผลการวิจัยจึงครอบคลุมแนวปฏิบัติเพื่อการจัดการข้อมูลอย่างเป็นมาตรฐานอันจะส่งผลต่อการจัดการข้อมูลอย่างเป็นระบบระเบียบตามวงจรชีวิตของการวิจัย ซึ่งพัฒนาจากรอบแนวคิดของ UK Data Archive และ Digital Curation Centre เนื่องจากเป็นกรอบแนวคิดที่เป็นที่รู้จักตามมาตรฐานสากลนำเสนอกระบวนการจัดการข้อมูลอย่างเป็นลำดับขั้นตอนตามวงจรชีวิตของการจัดการข้อมูล เริ่มตั้งแต่การวางแผนก่อนเริ่มโครงการ การสร้างและการบริหารจัดการข้อมูล จนกระทั่งถึงการแปลงหรือเปลี่ยนแปลงสภาพข้อมูล เพื่อนำไปสู่การนำกลับมาใช้ซ้ำ และสมส.ได้มีการนำมาใช้เป็นต้นแบบการจัดการข้อมูลวิชาการ (Rungcharoensukri, 2016) ผู้วิจัยได้จัดกลุ่มและจำแนกกระบวนการจัดการข้อมูลวิจัยออกเป็น 4 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ การวางแผนการจัดการข้อมูล การเก็บรวบรวมและบันทึกข้อมูล การจัดเก็บและสงวนรักษาข้อมูล และการแบ่งปันและนำข้อมูลไปใช้ซ้ำ เพื่อความสั้นกระชับ ง่ายต่อการทำความเข้าใจและนำแนวทางที่นำเสนอนี้ไปปฏิบัติดังภาพที่ 3 แนวปฏิบัตินี้ยังนำเสนอแนวทางการจัดการข้อมูลตามหลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ในที่นี้ผู้วิจัยใช้คำว่า หลักการชี้แนะ (Guiding Principles) ซึ่งเป็นหลักการที่เกี่ยวข้องและใช้เป็นหลักชี้แนะการดำเนินงานของนักมานุษยวิทยา หลักการชี้แนะหมายถึง หลักการซึ่งนักมานุษยวิทยายึดถือเป็นแนวปฏิบัติทางจริยธรรมการวิจัย เช่น หลักความเคารพระหว่างผู้ทำวิจัยและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง การรักษาความปลอดภัย การป้องกันอันตรายหรือความขัดแย้ง การรักษาความลับและความเป็นส่วนตัว หลักความสุจริตและซื่อตรงในการศึกษา เป็นต้น โดยหลักการเหล่านี้ได้ผนวกรวมอยู่ในวงจรชีวิตการจัดการข้อมูล 4 ขั้นตอนหลัก

ภาพที่ 3 วงจรชีวิตการจัดการข้อมูลจากการสังเคราะห์ของผู้วิจัย

1. การวางแผนจัดการข้อมูล

การวางแผนในขั้นตอนนี้เกี่ยวข้องกับการวางแผนการศึกษาวิจัยในเรื่อง ลักษณะโครงการวิจัย วัตถุประสงค์ คำถามการวิจัย ประชากรที่ศึกษา แผนการดำเนินงาน และผลที่คาดว่าจะได้รับร่วมกับการวางแผนจัดการข้อมูล โดยคาดการณ์เกี่ยวกับข้อมูล ในด้านประเภทข้อมูล เช่น ข้อมูลที่จะมีการสร้างหรือรวบรวมนี้อยู่ในรูปแบบใด อยู่ใน รูปสิ่งพิมพ์ เป็นข้อความ เอกสาร รูปภาพ หรืออยู่ในรูปแบบดิจิทัล เป็นต้น และปริมาณข้อมูล ที่จะมีการเก็บรวบรวมหรือสร้างจากการวิจัย เพื่อที่จะวางแผนเกี่ยวกับวิธีการจัดการข้อมูล การเลือกวิธีการในการเก็บรวบรวมข้อมูล การจัดเก็บข้อมูล การแบ่งปันและแลกเปลี่ยน ข้อมูล รวมถึงการเข้าถึงข้อมูลนั้น ๆ แผนการจัดการข้อมูลจึงควรครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ ข้อมูลที่จะเก็บรวบรวมหรือสร้างระหว่างวิจัย การจัดเก็บข้อมูล การสำรองข้อมูล และการรักษาความปลอดภัย การแบ่งปัน การสงวนรักษา การเข้าถึง ประเด็นเรื่อง ความเป็นเจ้าของข้อมูล ลิขสิทธิ์ และทรัพย์สินทางปัญญา นโยบายและมาตรฐานที่เกี่ยวข้อง การกำหนดบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบ (Corti et al., 2014; UK Data Archive, n.d.)

การเริ่มต้นวางแผนการจัดการข้อมูล ควรมีการพิจารณากฎระเบียบ ข้อบังคับ กฎหมาย แนวปฏิบัติทางด้านจริยธรรม หรือแนวปฏิบัติอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ การจัดการข้อมูล เช่น พระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ หากดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานภาครัฐ ผู้จัดการข้อมูลต้องศึกษาและทำความเข้าใจ

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ และการใช้ข้อมูลของหน่วยงานภาครัฐ อาทิ พระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยงานสารบรรณ เป็นต้น นอกจากนี้ ควรพิจารณาโยบายการจัดการข้อมูลของหน่วยงานต้นสังกัดที่เกี่ยวข้องกับการจัดการข้อมูลซึ่งจะเป็นกรอบในการเลือกวิธีการจัดการข้อมูล อาทิ หากหน่วยงานมีบริการพื้นที่จัดเก็บและสำรองข้อมูล หรือมีการจัดทำคลังข้อมูลเพื่อเป็นแหล่งรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลของหน่วยงาน ผู้ปฏิบัติงานควรจัดเตรียมข้อมูลตามข้อกำหนดของบริการหรือคลังข้อมูลสถาบัน เพื่อที่จะสามารถนำไปจัดเก็บในพื้นที่บริการนั้น ๆ อย่างเหมาะสม

สำหรับหลักการชี้แนะที่เกี่ยวข้องสำหรับการจัดการข้อมูลด้านมานุษยวิทยานั้น เนื่องด้วยการศึกษาด้านมานุษยวิทยามีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับกลุ่มคนและชุมชนบนพื้นฐานของความเชื่อมั่นระหว่างกัน การพิจารณาแนวปฏิบัติด้านจัดการข้อมูลจึงควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้ให้ทุนสนับสนุน หน่วยงานต้นสังกัด ผู้เข้าร่วมวิจัย เพื่อนร่วมวิชาชีพ ฯลฯ (Association of Social Anthropologists of the UK and Commonwealth, 2011) โดยพึงให้ความสำคัญกับการลดความเสี่ยงและอันตรายอันจะเกิดต่อผู้เข้าร่วมวิจัย ตลอดจนบุคคลทั่วไป และสังคม การรักษาความลับ การเคารพสิทธิส่วนบุคคล ความเป็นส่วนตัว ความซื่อสัตย์สุจริต และความซื่อตรง (Research Integrity) การวางแผนจัดการข้อมูลจึงควรพิจารณาความสัมพันธ์และผลกระทบของงานวิจัยต่อคนกลุ่มต่าง ๆ เพื่อให้มั่นใจว่างานวิจัยนั้นจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง นักวิจัยจะต้องชี้แจงทำความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการที่ศึกษา ประเด็นข้อจำกัด และผลที่คาดว่าจะได้รับต่อชุมชน ซึ่งในขั้นตอนนี้การศึกษาด้านมานุษยวิทยาให้ความสำคัญกับการให้ข้อมูลเพื่อขอความยินยอมในการศึกษา (Informed consent) ซึ่งเป็นวิธีหนึ่งในการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจที่ชัดเจนและป้องกันความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนอันเกี่ยวเนื่องมาจากการศึกษาวิจัยและการจัดการข้อมูล ในส่วนของนักสารสนเทศหรือผู้จัดการข้อมูลจึงมีหน้าที่ทำความเข้าใจข้อตกลงดังกล่าว และยึดถือเป็นหลักปฏิบัติในการวางแผนจัดการข้อมูลเพื่อให้เป็นไปตามข้อตกลงร่วมกัน (Australian Anthropological Society, 2012; Desert Knowledge Cooperative Research Centre, n.d.)

2. การเก็บรวบรวมและบันทึกข้อมูล

ขั้นตอนนี้ครอบคลุม ประเด็นเรื่องการเก็บรวบรวมและบันทึกข้อมูล ซึ่งจะต้องพิจารณาวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและสร้างข้อมูลให้เหมาะสมกับประเภท จำนวน ขนาด หรือรูปแบบของข้อมูล และจะต้องมีการจัดทำคำอธิบายข้อมูลที่จัดเก็บด้วยการใช้มาตรฐานต่าง ๆ รวมถึงการประมวลผลข้อมูลให้อยู่ในรูปแบบที่เหมาะสมกับการใช้งาน สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัย (Data Collection) ดังที่กล่าวข้างต้นว่าสาขาวิชา มานุษยวิทยาสนใจศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับมนุษย์และข้อมูลส่วนใหญ่ได้มาจากเก็บข้อมูล จากวิธีการเชิงชาติพันธุ์วรรณา จึงให้ความสำคัญกับการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับ ผู้เข้าร่วมวิจัย โดยจะต้องขออนุญาตเก็บข้อมูลจากผู้เข้าร่วมวิจัย รวมถึงการขอความยินยอม ในการศึกษา (Informed Consent) ตั้งแต่ขั้นตอนการวางแผนในตอนต้นต่อเนื่องไปจนถึง ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลจริง (American Anthropological Association, 2012; Australian Anthropological Society, 2012; Data Management Committee CA/OS, 2015) การดำเนินงานในขั้นตอนนี้จึงต้องยึดถือหลักการเรื่องการเคารพสิทธิและให้เกียรติ บุคคล และกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้อง และการดำเนินงานจะต้องมีความยืดหยุ่น เช่น หากผู้เข้าร่วมวิจัยไม่สะดวกในการใช้เอกสารลายลักษณ์ อาจใช้การจดหมายเหตุด้วยวาจา อีกทั้งการขออนุญาตมีความต่อเนื่องตลอดการวิจัย เช่น หากมีการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม หลังจากเริ่มทำวิจัยไปแล้ว จะต้องมีการขอความยินยอมในการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมด้วย ทั้งนี้ การเก็บข้อมูลต้องเป็นไปด้วยความสมัครใจ หากผู้เข้าร่วมวิจัยเปลี่ยนใจก็สามารถยกเลิก การให้ข้อมูลได้ (Desert Knowledge Cooperative Research Centre, n.d.) และควรให้ ผู้ร่วมวิจัยมีส่วนร่วมในการตัดสินใจตลอดการปฏิบัติงาน (American Anthropological Association, 2012)

ในด้านการบันทึกข้อมูล (Documentation) การบันทึก (Documenting) และ จัดเก็บเอกสาร (Archiving) ควรดำเนินการควบคู่กับการเก็บรวบรวมข้อมูลทุกขั้นตอน (American Anthropological Association, 2012) กล่าวคือ ควรมีการบันทึกและจัดเก็บ เอกสารอย่างเป็นระบบในทันทีที่เก็บรวบรวมข้อมูล การบันทึกและการเก็บเอกสารให้เป็น ระบบช่วยให้สามารถสืบค้นเพื่อใช้ประโยชน์ ทั้งยังเป็นการเก็บรักษาเอกสารให้เป็น หลักฐาน ซึ่งจะช่วยลดอันตรายและแสดงความโปร่งใสในการทำวิจัยด้วย สำหรับแนวปฏิบัติ ด้านการบันทึกข้อมูล นักวิจัยควรมีการรวบรวมและสร้างข้อมูลโดยการจัดรูปแบบ และ

เลือกใช้วิธีการที่เป็นมาตรฐาน (Digital Curation Centre, 2008) ซึ่งจะต้องอยู่ในรูปแบบ และวิธีการที่ผู้ใช้งานโดยเฉพาะผู้เข้าร่วมวิจัยเข้าใจและสามารถใช้งานได้ เช่น การสร้าง ชื่อที่มีความหมาย การใช้เมทาตาทา (Digital Curation Centre, n.d.; UK Data Archive, n.d.) โดยยึดถือหลักการเรื่อง ความชัดเจน และความมีส่วนร่วม โดยพึงระลึกว่า ข้อมูลที่เกิดขึ้นเป็นข้อมูลที่สร้างร่วมกัน การเก็บรวบรวมและบันทึกข้อมูลจึงควรสนับสนุน การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของผู้ที่เป็นเจ้าของข้อมูล โดยพึงตัดสินใจโดยเคารพสิทธิ และความเป็นส่วนตัว และปกป้องอันตรายที่อาจเกิดขึ้น

3. การจัดเก็บและสงวนรักษาข้อมูล

เมื่อมีการสร้างหรือการเก็บรวบรวมข้อมูลแล้ว ควรจะมีการจัดเก็บข้อมูล เพื่อประโยชน์ในการใช้งานในอนาคต ซึ่งควรยึดถือแนวปฏิบัติ 3 ประเด็นหลัก คือ การจัดเก็บ ข้อมูลอย่างเป็นระบบ การรักษาความปลอดภัยของข้อมูลที่จัดเก็บ และการสงวนรักษา ข้อมูลเพื่อให้สามารถใช้งานได้ในระยะยาว

การจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบจะต้องพิจารณาวิธีการจัดเก็บข้อมูลให้ เหมาะสมกับลักษณะข้อมูลความต้องการและลักษณะการใช้งาน สำหรับข้อมูลในรูปแบบ ดิจิทัลมีประเด็นที่จะต้องพิจารณาในการจัดเก็บซึ่งแตกต่างจากรูปแบบเอกสาร อาทิ การจัดระบบชื่อไฟล์และแฟ้มข้อมูล และการควบคุมไฟล์กรณีมีมากกว่า 1 เวอร์ชันชื่อไฟล์ อาจประกอบด้วย ตัวอักษรย่อของชื่อนักวิจัย ข้อมูลประเภทของไฟล์เลขเวอร์ชัน สถานะ ของไฟล์ และวันที่ส่วนแฟ้มข้อมูลอาจจัดระบบตามรูปแบบหรือประเภทข้อมูลเช่น ข้อความ ภาพ เสียง หรือการจัดระบบตามกิจกรรมเช่น การสัมภาษณ์ การสำรวจ การสนทนากลุ่ม เป็นต้นการพิจารณาระยะเวลาในการเก็บเอกสารนั้น อาจพิจารณาจากคุณค่าและระยะเวลาในการใช้งานข้อมูลโดยการคาดการณ์ความเป็นไปได้ในการนำข้อมูลไปใช้ รวมถึง พิจารณาจากกฎระเบียบข้อบังคับ หรือข้อกำหนดที่เกี่ยวข้อง จากนั้นจึงดำเนินการ จัดเก็บตามระยะเวลาที่กำหนด และทำลายข้อมูลเมื่อพ้นกำหนดเวลาในการจัดเก็บเพื่อให้ เป็นไปตามข้อกำหนด (Corti et al., 2014; Digital Curation Centre 2018; UK Data Archive n.d.)

สำหรับการรักษาความปลอดภัย หมายรวมถึง การรักษาความปลอดภัย ของข้อมูลและระบบจัดเก็บข้อมูลเชิงกายภาพ เพื่อป้องกันการเข้าถึงข้อมูลโดยไม่ได้รับ อนุญาต อย่างไรก็ตาม สำหรับการศึกษาด้านมานุษยวิทยา การรักษาความปลอดภัย

ในที่นี้ยังหมายรวมไปถึงความปลอดภัยของข้อมูลเกี่ยวกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัย อาทิ การรักษาความปลอดภัยสำหรับข้อมูลส่วนบุคคล (Personal data) ข้อมูลที่เป็นความลับ (Confidential data) หรือข้อมูลอ่อนไหว (Sensitive data) ซึ่งอาจใช้วิธีการทำข้อมูลของผู้เข้าร่วมวิจัยให้เป็นนิรนาม (Anonymising data) โดยการลบข้อมูลส่วนบุคคลที่จะนำไปสู่การระบุตัวตนเพื่อการป้องกันหรือปกป้องการระบุอัตลักษณ์ของผู้เข้าร่วมวิจัย ทั้งในระหว่างการศึกษา การจัดเก็บ และการแบ่งปันข้อมูลและมีการจัดเก็บ เผยแพร่ และใช้งานข้อมูลตามข้อตกลงที่ให้ไว้ร่วมกับผู้เข้าร่วมวิจัย

ในด้านการสงวนรักษาข้อมูล สำหรับข้อมูลดิจิทัล การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีทำให้เกิดสื่อหรือวิธีการจัดเก็บข้อมูลรูปแบบใหม่ ส่งผลให้สื่อรูปแบบเดิมล้าสมัยอย่างรวดเร็ว และอาจทำให้สูญเสยข้อมูลที่จัดเก็บได้ สำหรับแนวปฏิบัติในการสงวนรักษาข้อมูล ได้แก่ การจัดเก็บข้อมูลด้วยการใช้มาตรฐานแบบเปิด (Open standards) การอพยพข้อมูลทุก 3-5 ปีเพื่อป้องกันการล้าสมัยหรือเสื่อมสภาพของสื่อที่จัดเก็บ การหมั่นตรวจเช็คความสมบูรณ์ของข้อมูลอย่างสม่ำเสมอ หรือการจัดเก็บข้อมูลในสื่อต่าง ๆ อย่างน้อย 2 ประเภท (Corti et al., 2014)

4. การแบ่งปันและนำข้อมูลมาใช้ซ้ำ

การแบ่งปันข้อมูล (Information sharing) และการนำข้อมูลมาใช้ใหม่ (Re-using) เป็นประเด็นที่สำคัญในปัจจุบัน ทั้งนี้ เพราะเทคโนโลยีเอื้อให้เกิดการแบ่งปันข้อมูลได้ง่ายขึ้นสำหรับประโยชน์ของการนำข้อมูลมาใช้ใหม่ คือ สามารถช่วยรับรอง (Validate) ผลการศึกษา หรือเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาต่อยอด โดยไม่ต้องเสียเวลาและเงินทุนในการเก็บข้อมูลใหม่ ซึ่งถือเป็นการเผยแพร่ความรู้ทางวิชาการแก่สังคม และช่วยลดการทุจริต (Data Management Committee CA/OS, 2015; Digital Curation Centre, 2018; The Inter-university Consortium for Political and Social Research (ICPSR), 2012; UK Data Archive, n.d.)

การแบ่งปันข้อมูลวิจัยควรยึดถือตาม Informed Consent ที่ได้ขออนุญาตจากผู้เข้าร่วมวิจัยตั้งแต่เมื่อเก็บรวบรวมข้อมูล การแบ่งปันข้อมูลประกอบด้วย การเปิดเผยข้อมูล และการปกป้องข้อมูล โดยจะต้องชี้แจงนำหน้าระหว่างประโยชน์ของสาธารณชนและผู้เข้าร่วมวิจัยต้องคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้น (Iphofen, 2015) อีกทั้งควรพิจารณากฎหมาย ระเบียบ และหลักจริยธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยการแบ่งปันข้อมูลจำต้องคำนึงถึง

การจัดการข้อมูลตามมาตรฐาน (American Anthropological Association, 2012) ในขณะเดียวกัน การจัดเก็บที่ดีย่อมส่งผลให้สามารถแบ่งปันข้อมูลได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงมีหลักการในการจัดเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการแบ่งปัน เช่น FAIR หรือการทำให้ข้อมูลนั้นสามารถค้นหาได้ เข้าถึงได้ เชื่อมโยงได้ และนำมาใช้ใหม่ได้ (Science Europe, 2018)

การแบ่งปันข้อมูลร่วมกับคนกลุ่มต่าง ๆ มีแนวปฏิบัติที่แตกต่างกัน ได้แก่

- การแบ่งปันข้อมูลในกลุ่มนักวิจัย นักวิจัยอาจทำงานเป็นทีม หรืออาจมีอาจารย์ที่ปรึกษาคอยควบคุมดูแล การแบ่งปันข้อมูลในกลุ่ม ควรจะเคารพผู้ถูกศึกษาเหมือนตนเองเป็นผู้วิจัยหลัก หากมีการแบ่งปันข้อมูลในกลุ่มใหญ่ เช่น ในสถาบันเดียวกัน หรือในคลังข้อมูลควรมีการขออนุญาตและปฏิบัติตามหนังสือแสดงเจตนายินยอมที่ได้ขออนุญาตผู้เข้าร่วมวิจัยไว้ (Data Management Committee CA/OS, 2015)

- การแบ่งปันข้อมูลให้ผู้เข้าร่วมวิจัย (Research participants) นักวิจัยต้องแบ่งปันข้อมูลกลับคืนสู่ผู้เข้าร่วมวิจัย ในรูปแบบที่เหมาะสม ผู้เข้าร่วมวิจัยสามารถเข้าถึงได้ เช่น ภาษาต้องเป็นภาษาที่ผู้เข้าร่วมวิจัยเข้าใจได้ หรือเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องและเป็นประโยชน์แก่ผู้เข้าร่วมวิจัย เป็นต้น (Association of Social Anthropology of the UK and Commonwealth n.d.; Australian Institute of Aboriginal and Torres Strait Islander Studies, 2012; Japanese Society of Cultural Anthropology, 2012) นักวิจัยต้องพิจารณาว่าจะเผยแพร่ข้อมูลเพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ชุมชนได้อย่างไร ตลอดจนคำนึงถึงที่จัดเก็บและสืบค้นข้อมูลเพื่อแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้จากข้อมูลเหล่านั้นอย่างเป็นธรรม เช่น The Aboriginal Research Engagement Protocol ระบุว่าผลประโยชน์ตอบแทนอาจเป็นได้ทั้งเงิน การจ่ายค่าตอบแทนแก่ความรู้ ทักษะของสมาชิกชุมชน หรืออาจเป็นค่าตอบแทนที่ไม่ใช่เงิน เช่น การพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีให้แก่ชุมชน เป็นต้น (Desert Knowledge Cooperative Research Centre, n.d.)

- การแบ่งปันข้อมูลกับสาธารณชน เป็นการเผยแพร่ความรู้จากการวิจัยสู่สังคมถือเป็นจุดมุ่งหมายที่สำคัญประการหนึ่งของงานวิจัย การเปิดเผยข้อมูลนี้พึงเป็นไปตามข้อตกลงร่วมกันระหว่างผู้วิจัยและผู้เข้าร่วมวิจัย โดยยึดตามการแสดงเจตนายินยอมดังที่กล่าวข้างต้น (Iphofen, 2015; Taiwan Society of Anthropology and Ethnology, 2011; Torsen & Anderson, 2010) ทั้งนี้ ห้องสมุด ศูนย์สารสนเทศ หรือสถาบันที่ทำหน้าที่จัดการข้อมูล จะต้องทำงานร่วมกับนักมานุษยวิทยาในการออกแบบนโยบายหรือ

หามาตรการร่วมกันที่จะช่วยปกป้องและในการให้บริการข้อมูลอย่างเหมาะสม เช่น มีแบบฟอร์มเฉพาะและการจัดบันทึกเกี่ยวกับการใช้ข้อมูลหรือวัตถุที่มีความอ่อนไหวทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะการทำ Copyright clearance ในการใช้ข้อมูล (Museum of Anthropology (MOA), n.d.; Smithsonian Institution, 2018) Human Relations Area Files (HRAF) ซึ่งตั้งอยู่ในมหาวิทยาลัย Yale เป็นหน่วยงานที่เก็บรวบรวมข้อมูลด้านมานุษยวิทยาโดยจัดทำคลังข้อมูลและตรรกะนี้เพื่อช่วยในการเข้าถึงโดยจำแนกตามวัฒนธรรมของกลุ่มชนต่าง ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกให้นักวิจัยในการเข้าถึงข้อมูล (Human Relations Area Files, n.d.) HRAF ไม่เพียงแต่ให้บริการข้อมูลเท่านั้นแต่ยังมีเอกสารแนะนำนักวิจัยในการใช้ข้อมูลโดยละเอียด ตั้งแต่ความรู้ด้านการทำวิจัย การสืบค้นและการใช้ฐานข้อมูล รวมถึงการวิเคราะห์ข้อมูล มาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เป็นกระดาษจนถึงฐานข้อมูลดิจิทัล HRAF จึงเป็นตัวอย่างของสถาบันที่มีการเผยแพร่ความรู้ด้านมานุษยวิทยาและแนะนำการใช้ข้อมูลในงานวิจัยอย่างเป็นระบบ (eHRAF User Guide, n.d.; Lagacé, 1974)

หลักการซึ่งนำสำหรับการจัดการข้อมูลในขั้นตอนนี้ คือ การแบ่งปันข้อมูลและการปกป้องข้อมูล การแบ่งปันข้อมูลเป็นการพิจารณาเผยแพร่ผลการศึกษากลับคืนสู่ผู้เข้าร่วมวิจัยและผู้ที่เกี่ยวข้องด้วยความยุติธรรมเพื่อนำไปสู่การนำไปใช้ประโยชน์โดยการแบ่งปันข้อมูลนี้จะต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของผู้เข้าร่วมวิจัยในการตัดสินใจการเผยแพร่ข้อมูลของตน สำหรับการปกป้องข้อมูล เนื่องจากข้อมูลทางด้านมานุษยวิทยามีลักษณะที่พิเศษที่อาจเกี่ยวข้องกับความเป็นส่วนตัว หรือความลับของผู้เข้าร่วมวิจัย จึงพึงระวังประเด็นการเปิดเผยและการปกป้องข้อมูลซึ่งจะต้องพิจารณาบนความเคารพผู้เข้าร่วมวิจัย และต้องมีความซื่อตรงในการทำตามข้อตกลงที่ได้ขออนุญาตไว้โดยไม่เปิดเผยนามของผู้ให้ข้อมูลวิจัยยกเว้นตกลงไว้เป็นอย่างอื่น รวมถึงรายละเอียดของข้อมูล เช่น ข้อมูลทางการแพทย์ ข้อมูลที่บุคคลยังมีชีวิตอยู่ หากผู้ขอข้อมูลต้องการใช้อาจต้องมีการขออนุญาตจากเจ้าของข้อมูลโดยตรง ในบางประเทศอาจมีกฎหมายคุ้มครองสิทธิส่วนบุคคลของพลเมือง เช่น Data Protection Act นอกจากนี้ ทรัพย์สินทางปัญญาถือเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ต้องคำนึงถึง โดยยึดตามหลักกฎหมาย ในบางกรณี กฎหมายอาจครอบคลุมไม่เพียงพอ และควรพิจารณาให้มีการตกลงจัดการเรื่องการเปิดเผยข้อมูลในคอลเลกชันร่วมกับกับเจ้าของวัฒนธรรม (Local contexts, n.d.; Museum of Anthropology (MOA), n.d.; Torsen & Anderson, 2010)

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

จากการสำรวจนโยบายและแนวปฏิบัติเรื่องการจัดการข้อมูลวิจัยด้านมานุษยวิทยาพบว่า หน่วยงานด้านการจัดการข้อมูลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำเสนอหลักการและกรอบแนวคิดการจัดการข้อมูลตามวงจรชีวิตของการวิจัย ซึ่งประกอบด้วย การวางแผนการจัดการข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูล การประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล การตีพิมพ์และเผยแพร่ข้อมูล การสงวนรักษาข้อมูล และการนำข้อมูลกลับมาใช้ซ้ำ ในขณะที่หน่วยงานด้านมานุษยวิทยาส่วนใหญ่ไม่ได้นำเสนอแนวปฏิบัติด้านการจัดการข้อมูลโดยตรง หากแต่นำเสนอแนวปฏิบัติสำหรับการศึกษาวิจัยซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในรูปประมวลจริยธรรม (Code of Ethics) ซึ่งให้ความสำคัญกับหลักการที่นักมานุษยวิทยาพึงยึดถือ อาทิ ความซื่อสัตย์ สุจริต การสร้างความเชื่อมั่น การสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง การเคารพในเรื่องความเป็นเจ้าของ ความเป็นส่วนตัว ความลับ และการเปิดเผยข้อมูล ความอ่อนไหวทางวัฒนธรรม ความปลอดภัย และเน้นเรื่องการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับคนกลุ่มต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางการดำเนินงานสำหรับนักมานุษยวิทยา ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากมานุษยวิทยาเป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับมนุษย์บนพื้นฐานของความเคารพและการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับมนุษย์ ซึ่งในที่นี้คือคนกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัย ดังนั้น การจัดการข้อมูลในสาขามานุษยวิทยาจึงต้องเริ่มต้นจากการสร้างความเข้าใจหลักการว่าการจัดการข้อมูลมีความสัมพันธ์กับประเด็นทางจริยธรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และถือเป็นความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกัน กล่าวคือ การจัดการข้อมูลวิจัยอย่างมีหลักการและมาตรฐานช่วยเป็นหลักประกันว่าจะมีการป้องกันการละเมิดจริยธรรม และในขณะเดียวกันการดำเนินงานบนพื้นฐานทางจริยธรรมจะสนับสนุนการจัดการและการใช้ข้อมูลอย่างมีประสิทธิภาพ การจัดการข้อมูลด้านมานุษยวิทยาจึงต้องอาศัยการบูรณาการความรู้ของหลักการจัดการข้อมูลวิจัยกับเข้ากับประเด็นทางจริยธรรม ดังแสดงในภาพที่ 4

<p>การจัดการข้อมูล ครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ อาทิ</p> <ul style="list-style-type: none"> • ข้อมูลที่สร้างระหว่างวิจัย • นโยบายและมาตรฐานที่เกี่ยวข้อง อาทิ นโยบายด้านกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ และนโยบายของหน่วยงาน ฯลฯ • การจัดเก็บข้อมูล การสำรองข้อมูล และการรักษาความปลอดภัย • การแบ่งปัน การสงวนรักษา การเข้าถึง • ประเด็นเรื่องความเป็นเจ้าของข้อมูล ลิขสิทธิ์ และทรัพย์สินทางปัญญา • การกำหนดบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบ • การประเมินค่าใช้จ่าย คน ระยะเวลา อุปกรณ์/เครื่องมือที่ใช้ 	<p>การจัดการข้อมูลด้านมานุษยวิทยา</p> <ul style="list-style-type: none"> • การสร้างความเชื่อมั่นให้แก่สังคม ผ่านการดำเนินงานวิจัยและการสื่อสาร ผลการศึกษาอย่างมีความรับผิดชอบ เป็นไปตามหลักจริยธรรมการวิจัย • คำนิ่งถึงหลักการต่าง ๆ อาทิ การให้ความเคารพ การสร้างความสัมพันธ์อันดี การรักษาความลับและความเป็นส่วนตัว ฯลฯ • การละเว้นจากการดำเนินการในทางที่ละเมิดลิขสิทธิ์ หรือขอกฎหมาย • การพิจารณาประเด็นต่าง ๆ อันเนื่องมาจากการดำเนินงานบนพื้นฐานของความแตกต่าง อาทิ ด้านบริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ
---	--

ภาพที่ 4 หลักการจัดการข้อมูลวิจัยและการจัดการข้อมูลด้านมานุษยวิทยา

จากการสรุปและนำเสนอผลการศึกษา ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการพัฒนานโยบาย และแนวปฏิบัติการจัดการข้อมูลด้านมานุษยวิทยา ดังนี้

1. การบูรณาการเรื่องการจัดการข้อมูลเข้ากับหลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

สำหรับการศึกษาด้านมานุษยวิทยานั้น การจัดการข้อมูลนอกจากจะช่วยให้มีการจัดการกับข้อมูลวิจัยอย่างเป็นระบบระเบียบ ยังถือเป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยสนับสนุนหลักจริยธรรมการวิจัยและจริยธรรมวิชาชีพของนักมานุษยวิทยา การบูรณาการหรือการเชื่อมโยงระหว่างแนวปฏิบัติเรื่องการจัดการข้อมูลและประเด็นทางจริยธรรมจึงเป็นเรื่องสำคัญ ในสหรัฐอเมริกา สมาคมมานุษยวิทยาอเมริกัน (American Anthropological Association หรือ AAA) มีการจัดทำหลักการว่าด้วยความรับผิดชอบทางวิชาชีพ (Principles of Professional Responsibility) ซึ่งครอบคลุมหลักจริยธรรมการวิจัยของนักมานุษยวิทยา

และแนวปฏิบัติด้านการจัดการข้อมูลที่สอดคล้องกับหลักจริยธรรมดังกล่าว (American Anthropological Association, 2012) ซึ่งเป็นตัวอย่างของการบูรณาการเรื่องการจัดการข้อมูลเข้ากับหลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

2. การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและเครื่องมือเพื่อสนับสนุนการจัดการข้อมูล

การผลักดันเรื่องการจัดการข้อมูลควรดำเนินไปควบคู่กับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เครื่องมือ อุปกรณ์ที่จำเป็นต่าง ๆ การจัดทำคู่มือ รวมไปถึงการกำหนดบุคลากรผู้รับผิดชอบซึ่งจะเป็นผู้ให้คำแนะนำและสนับสนุนเรื่องการจัดการข้อมูล ทั้งนี้เมื่อเริ่มต้นการจัดการข้อมูลอาจถูกมองว่าเป็นภาระงานที่เพิ่มขึ้น หากมีการพัฒนาเครื่องมือสนับสนุนการจัดการข้อมูล จะช่วยลดภาระให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องใช้ความพยายามน้อยที่สุดในการเริ่มต้นจัดการข้อมูล

3. การผลักดันนโยบายและแนวปฏิบัติการจัดการข้อมูลด้านมานุษยวิทยา

จากการศึกษาพบว่าการจัดการข้อมูลวิจัยเป็นเรื่องที่หน่วยงานในภูมิภาคต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร และยุโรปให้ความสำคัญโดยมีกลไกสำคัญในการผลักดันนโยบายดังกล่าว คือ การที่หน่วยงานผู้ให้ทุนวิจัยจัดทำข้อกำหนดให้นักวิจัยต้องจัดทำแผนจัดการข้อมูลควบคู่กับข้อเสนอโครงการวิจัยเพื่อประกอบการพิจารณาขอรับทุนสนับสนุนการวิจัยด้วย ดังนั้น หากจะผลักดันเรื่องการจัดการข้อมูลหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจะมีการกำหนดนโยบายและจัดทำเป็นข้อกำหนดที่ชัดเจน และสื่อสารถึงความสำคัญและความจำเป็นในการจัดการข้อมูลและประโยชน์ที่จะได้รับอย่างเป็นรูปธรรม

4. บุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการข้อมูลวิจัยด้านมานุษยวิทยาควรมีความรู้ความเข้าใจและตระหนักในประเด็นทางจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

นอกจากแนวปฏิบัติที่ใช้ร่วมกันในองค์กรและเครื่องมือพื้นฐานที่จำเป็นในการจัดการข้อมูลด้านมานุษยวิทยาแล้ว บุคลากรที่เกี่ยวข้องในวงจรการจัดการข้อมูลตั้งแต่ผู้ให้ทุนวิจัย นักวิจัย นักสารสนเทศซึ่งเป็นผู้จัดการข้อมูลด้านมานุษยวิทยา ควรมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องการจัดการข้อมูลและจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาด้านมานุษยวิทยา ทั้งนี้เพื่อให้บุคลากรเห็นความสำคัญและพร้อมนำแนวปฏิบัติไปใช้ซึ่งอาจจำเป็นต้องมีการให้ความรู้โดยการฝึกอบรม และการเผยแพร่ความรู้เรื่องนี้ เช่น การจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ หรือสื่อการเรียนการสอนในรูปแบบต่าง ๆ เป็นต้น

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

รายการอ้างอิง

- American Anthropological Association (AAA). (2012). **Principles of professional responsibility**. Retrieved 4 April 2018, from <http://ethics.americananthro.org/category/statement>
- Association of Social Anthropologists of the UK and Commonwealth. (2011). Retrieved 20 February 2018, from <https://www.theasa.org>
- Australian Anthropological Society. (2012). Retrieved 18 March 2018, from <http://www.aas.asn.au/about-aas/about-aas>
- Australian Institute of Aboriginal and Torres Strait Islander Studies. (2012). **Guidelines for ethical research in Australian indigenous studies**. Retrieved 18 March 2018, from <http://aiatsis.gov.au/sites/default/files/docs/research-and-guides/ethics/gerais.pdf>
- Bryman, A. (2012). **Social research methods**. 4th ed. Oxford: Oxford University Press.
- Corti, L.; Eynden, V.; Bishop, L.; & Woollard, M. (2014). **Managing and sharing research data: A guide to good practice**. London: SAGE.
- Data Management Committee CA/OS. (2015). **Data management for anthropologists and ethnographers: A position paper of the institute of cultural anthropology and development Sociology**. Retrieved 5 February 2018, from <http://media.leidenuniv.nl/legacy/datamanagement.25.9.15.pdf>
- Digital Curation Centre. (2008). **DCC curation lifecycle model**. Retrieved 6 April 2018, from <http://www.dcc.ac.uk/resources/curation-lifecycle-model>
- Desert Knowledge Cooperative Research Centre. (n.d.). **Protocol for Aboriginal knowledge and intellectual property**. Retrieved 18 March 2018, from <http://www.desertknowledgecrc.com.au/resource/DKCRC-Aboriginal-Intellectual-Property-Protocol.pdf>

- Duangviset, N. (n.d.). What is Anthropology? (In Thai). Retrieved 28 February 2018, from <http://www.sac.or.th/databases/anthropology-concepts/page/1>
- eHRAF User Guide. (2017) Retrieved from https://ehrafworldcultures.yale.edu/webhelp/#Get_Started/abt_HRAF.html
- Eynden, V. V.; Corti, L; Woollard, M; Bishop, L; & Horton, L. (2011). **Managing and sharing data: Best practice for researchers**. Retrieved 10 February 2018, from <http://www.dataarchive.ac.uk/media/2894/managingsharing.pdf>
- Freeman, R. & Crowder, J. (2016). **Digital files and the future of Anthropological data: ethics and organization**. In 115th AAA Annual Meeting, American Anthropological Association, Minneapolis, MN. Retrieved 10 May 2018, from http://www.seanbruna.com/wp-content/uploads/2016/09/Bruna-AAA16_Panel-Abstracts-final.pdf
- Human Relations Area Files. (2017) **History and Development of the HRAF Collections**. Retrieved from <https://hraf.yale.edu/about/history-and-development/>
- Iphofen, R. (2015). **Research ethics in ethnography/anthropology**. Retrieved 2 February 2018, from ec.europa.eu/research/participants/data/ref/.../hi/ethics-guide-ethnog-anthrop_en.pdf
- Japanese Society of Cultural Anthropology. (2012). **Ethical guidelines for the Japanese Society of Cultural Anthropology**. Retrieved 31 March 2018, from <http://www.jasca.org/onjasca-e/frame.html>
- Lagacé, R.O. (1974). **Nature and use of the HRAF files a research and teaching guide**. Human Relations Area Files: New Haven, Connecticut. Retrieved from <https://hraf.yale.edu/wp-content/uploads/2014/11/Nature-and-Use-of-the-HRAF-Files.pdf>
- Limwichitr, S. & Sucha-xaya, N.(2018a).**Study of data management policies and guidelines of anthropological and related institutions**. (In Thai). [n.p.].

- Limwichitr, S. & Sucha-xaya, N.(2018b).**Development of anthropological data management guideline for Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre.** (In Thai). [n.p.].
- Local contexts. (2016). **Reciprocal curation workflow.** Retrieved 8 April 2018, from <http://localcontexts.omorg/project/reciprocal-curation-workflow-outcome/>
- Museum of Anthropology (MOA). (2018). **Guidelinesfor management of culturally sensitive materials.** Retrieved 10 April 2018, from <https://moa.ubc.ca/wp-content/uploads/Resources-Management-of-Culturally-Sensitive-Materials.pdf>
- National Research Council of Thailand (NRCT). (2012). **Research ethics and guidelines.** (In Thai). 2nd ed. Bangkok: NRCT Retrieved 23 May 2018, from <http://www.nrct.go.th/Portals/0/data/2557/DRS/จรรยาวิชาชีพวิจัยและแนวทางปฏิบัติ.pdf>
- National Science Foundation (NSF). (n.d.). **Directorate for Biological Sciences: Information about the data management plan.** Required for all proposals. Retrieved 7 April 2018, from https://www.nsf.gov/bio/pubs/BIODMP_Guidance.pdf
- Pryor, G. (2012). Why manage research data? In Graham Pryor (Ed.), **Managing research data.** London: Facet Publishing.
- Rungcharoensukri, S. (2016). **Guidelines for academic data management for the Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre.** Bangkok: The Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre.(In Thai).
- Science Europe. (2018). **Science Europe guidance document.** Retrieved 20 February 2018, from https://www.scienceeurope.org/wp-content/uploads/2018/01/SE_Guidance_Document_RDMPs.pdf
- Smithsonian Institution. (2018). **Collections search center.** Retrieved 15 April 2018, from <http://collections.si.edu/search>

- Taiwan Society of Anthropology and Ethnology. (2011). **Ethical standards of the Taiwan Society of Anthropology and Ethnology**. Retrieved 30 March 2018, from <http://www.taiwananthro.org.tw/academic-ethics>
- The Inter-university Consortium for Political and Social Research (ICPSR). (2012). **Guide to Social Science data preparation and archiving: best practice throughout the data life cycle**. 5thed. Ann Arbor, MI: Institute for Social Research University of Michigan. Retrieved 7 April 2018, from <https://www.icpsr.umich.edu/files/deposit/dataprep.pdf>
- Torsen, M. & Anderson, J. (2010). **Intellectual property and the safeguarding of traditional cultures legal issues and practical options for museums, libraries and archives**. Retrieved 20 April 2018, from http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/tk/1023/wipo_pub_1023.pdf
- UK Data Archive. (n.d.). Retrieved 30 March 2018, from <http://www.data-archive.ac.uk>